

Markó Béla

„JAVÍTJÁK A DIADALÍVET”

- Sütő István válogatott verseiről -

Különös időjárás volt Marosvásárhelyen 1987. január 31-én, amikor Sütő Istvánt temettük. Azt is mondhatnám, tündéri időjárás, ha még mindannyian ismernénk ennek a szónak az eredeti értelmét. Hiszen valamikor a tündérkedés alakváltást jelentett, és évszázadokkal ezelőtt Erdélyt azért nevezték Tündérországnak, mert az eltűnő, majd ismét előtűnő, megint ködbe vesző, aztán újra kivilágosodó tartomány borzongató élményét nyújtotta az idelátogatónak, sőt, az itt élőknek is. Azon a temetésen erős, valószerűtlen téli napsütésben ragyogtak körös-körül a sírkövek, és közben ujjbegynyi pelyhekben, sűrűn hullt a hó, egy idő után már a gyászolók vállán, a fekete nagykabátokon is angyalszárnyak nőttek. Jók és rosszak, megfigyeltek és megfigyelők angyalnak látszottak egy ideig. Mert hát szigorúan megfigyelt szertartás volt ez is, mint sok más hasonló akkoriban. Természetesen nem a holtaktól félt a hatalom – a félős hatalom, miféle oximoron ez is –, hanem az élőkötől, akik ilyenkor együtt lehettek. Személyesen is megtapasztalhattam, nem először, nem is utoljára, a hatalom rettegetését, ugyanis az írókollégák részéről én mondtam a búcsúbeszédet; és az előző napon behívott a főszerkesztőm, hogy a „szervekre” hivatkozva elkérje tőlem a szöveget. Meghökkenem, egy ilyen kérés még akkoriban is szokatlan volt. Azzal utasítottam vissza, hogy tudtommal a temetési beszédeket még nem cenzúrázzák, az én dolgom, hogy mit mondok. Ennyiben maradtunk. Nem hallgattam, persze, elmondtam a barátaimnak is, hogy mi történt, és lett is visszhangja. Néhány hónapra rá a Szabad Európa Rádióban Emil Hurezeanu beszélt róla, később a megfigyelési dossziémban is viszontláttam a hírt: „1987. május 12-én a Szabad Európa Rádió azt sugározza, hogy a célszemélyt Sütő István temetésén a Szekuritáté kötelezni akarta, hogy a haláleset hivatalos verzióját olvassa fel.”

Hogyan halt meg ez a harmincnyolc éves költő? A „hivatalos verzió” szerint szívroham végzett vele, és talán tényleg ez volt a közvetlen oka

halálának, a verseiben is emlegetett székely körvasúton találták holtan egy fűtetlen vonatfülkében, valahol Gyergyóban („a székely körvasúton utazol / előre-hátra az időben”, *Utazások álsruháért*). Viszont mégis a rendszer ölte meg, úgy gondolom, a gyermekkori illúziók utáni sóvárgás, illetve a folyamatos csalódás és csömör morzsolta szét belülről ezt a nehezen elviselhető és minden jel szerint önmagát is nehezen viselő fiatalembert.

A Székely Könyvtár sorozatban megjelent válogatott verseit olvasom (Hargita Kiadóhivatal – Székelyföld Alapítvány, Csíkszereda, 2018), és igazat kell adnom a kötetet válogató Lövétei Lázár Lászlónak, hogy „egyetlen »regény« címeikkel-számokkal elválasztott töredékeit” tette élénk, azzal a kiegészítéssel, hogy nem csupán „töredékek” ezek, hanem így együtt rendkívül szuggesztív élettörténet lett belőlük. Tragikus élettörténet, amelynek a végét nyilván csak mi tudjuk biztosan, a költő csak jósolja folyamatosan, már a legelső versektől tulajdonképpen. Nekem pedig, akinek írnom kellene egyik halott barátom már-már feledésbe merült költészetéről, el kell döntenem hirtelenjében, hogy nem láttam-e túlságosan közletről ezt az „arcfogyatkozást” (ahogy egy vers- és kötetcímében nevezi). Tudok-e, tudhatunk-e tárgyilagosan írni egy olyan költészetéről, amely – most látszik igazán – megnőtt az idők folyamán, miközben a szerző hajdan jól ismert arca elfogyott közülünk? Én vagyok-e illetékes azokat a verseket méricskélteni, amelyeket nem tudok, és mi tagadás, nem is akarok leválasztani az életrajzról? Forogatom előre-hátra ezt az egyértelműen tendenciózus – és éppen ezért izgalmas – válogatást, és látom, itt-ott Lövétei Lázár László lábjegyzeteket fűz idézetekhez vagy kifejezésekhez, amelyeket feltételezése szerint a mai fiatalabb olvasó már nem ért. Igaza van, de az is lehet, ehhez az egész életműhöz kellene egy nagy-nagy lábjegyzet, egy másik ilyen könyv, amely megmagyarázza ezt. Mert hát elejétől végéig referenciális költészetéről van szó, és szinte minden versben van valami utalás azokra a generációs élményekre, akár még egykori slágerekre vagy szlogenekre is, amelyeket a következő nemzedékeknek nem kell feltétlenül ismerniük. Nem kell? Dehogynem. Jó lenne bizony tudni, hogy Sütő István egyik ciklusának a címe többek közt azért *Az illusztrátor zsebkönyve*, mert visszautal az ötvenes években valóban közkézen forgó brosúrára, *Az agitátor zsebkönyvére*. Olvasom a verseket, és fájni kezd a múltam, a múltunk, mindannyiunk múltja, akik

azokat az agitátor-időket akár gyerekként is végigéltük. Igen, meg-megszakadó memoár ez. De mitől költészet? Szólnék majd erről is, de még azelőtt gyászolom és ünnepelem, hogy Sütő István megírta a maga Marosvásárhely-történetét, kommunizmus-történetét, családtörténetét, tele titokkal, kódolt lánynevekkel, rejtett idézetekkel, nehezen megfejtendő kezdőbetűkkel, irónia és pátosz libikókáján, amikor alig lehet tudni, mi és ki van lent, mi és ki van fent. Gyászolom, mert most látszik igazán, nem ecet lett ezekből a rég született versekből, hanem óbor. Milyen kár, hogy nem folytatódott – legyünk őszinték: nem tudott már folytatódni – ez az élet és ez a költészet. De ünnepelem is, mert – ismétlem – van (volt eddig is, csak most ezzel az újradiadással, illetve válogatással hátha valamivel többet tudunk majd róla) egy újabb erdélyi zsarnokság- és szabadság-értelmezésünk. Valószínűleg csak most van kellő távlatunk hozzá, most tisztázódnak a különbségek és hasonlóságok ahhoz, hogy ezeket a történeteket, beleértve a sajátunkat is, igazán megértsük.

Hol volt, hol nem volt három marosvásárhelyi egyetemista Kolozsváron: Györffi Kálmán, Mózes Attila és Sütő István. Alattam jártak a bölcsészkaron mindhárman. Ketten közülük, Györffi meg Sütő valamivel idősebbek voltak, mivel az egyetem előtt már végeztek egy úgynevezett technikumot, Mózes pedig egy évvel fiatalabb volt, mint én. Műveltek voltak, magabiztosak, cinikusak és arrogánsak. Ezért, vagy ennek ellenére lettek barátaim. Tehetségesek voltak. Györffi Kálmán mondatai fényesek, melegek, már-már kézzelfoghatóak, néha mostanában is beleolvasok. Gyergyószentmiklóson él, nem ír már régóta, azt hiszem. Mózes Attila nemrég halt meg, hatvanöt évesen, napra pontosan harminc évvel Sütő István temetése után. Ő volt a legkönyörtelenebb közülük, csupa irónia a felszínen, csupa érzékenység és sebezhetőség alatta, a saját és a mások sorsát is rombolta szóval meg szesszel, ám prózája – és kritikája – áttetsző, racionális, pontos, célratörő. Sütő István, vagyis Sütő Dani a kortársainak (életében talán csak a felesége, Teréz szólította Istvánnak), Weöres Sándort hozta közénk, versbeli utalásokkal is, amikor mi még József Attila-, netán Nagy László-idézetekkel hivalkodtunk az irodalmi körben, bár ismertük persze a *Psyché* szerzőjét is, de nem voltunk követői. Nem a „galagonyás” Weöres Sándor volt fontos Sütő Istvánnak sem, hanem a *Harmadik szimfónia* komor, próteuszi szerzője, az a mélyen filozofikus

költő, akit máig elfednek – egyébként lenyűgöző – nyelv- és dallamjátékai. „Te vagy a vadász és te vagy a vad / s távol, a hatalmas: az is te magad” – írta Weöres Sándor, és már egyik korai versébe beépíti ezt a motívumot Sütő István: „te vagy a vadász és a vad is te vagy” (*Utazások áruháért*), de ez a tudathasadásos látás nem egyszerűen költői kaland, nem is csak ars poetica, hanem állandó létállapot lesz nála nagyon hamar. Az a kettős beszéd, amelyet mindannyian hoztunk magunkkal már a gyermekkorból, nála olyan indulatokat generált, hogy időről időre – egyre gyakrabban – ez az egyébként okos, intelligens és nagy empátiára képes költő, egyszerre vaddá és vadásszá is változva, már-már mindent szétvert maga körül, a szó szoros értelmében. Nem ő volt, hanem az alkohol, mondanám, de hát ez sem igaz, egyszerűen ki-ki a maga módján próbálta szétszagatni kötelékeit, és menekülni abból, amiből nem lehetett menekülni. Alig valamivel idősebb, de sokkal szenvedőbb volt, mint mi, és azon is el kell gondolkoznom most, milyen sokat számít, hogy egy induló költő a fősodorban, a mainstreamben halad-e, vagy pedig nem figyel a környezete – persze nem a hatalom, hanem a békétlen társadalom – divatos elvárásaira, és túl hamar választ magának saját utat. Sütő István Weöres Sándorra tekintett (de József Attilát nem felejtette ő sem), Adonyi Nagy Mária meg Rilkére, esetleg Pilinszkyre. Hiszen akkor még mi legtöbbször pátoszt szegeztünk szembe pátosszal, néha bizony szólamokat is szólamokkal, és csak egy-két év múltán jöttünk rá – valamivel később, mint például Palotás Dezső is –, hogy abban a világban az igazán megsemmisítő fegyver a felülről elvárt „közszolgálat” ellenében nem is egy másfajta, önkéntes közszolgálat, hanem a kegyetlen ironia, illetve egy szürreális világ megteremtése, ahol a „szocialista realizmusnak” nincs helye. A szürrealista költészetre többen, a kíméletlen ironiára és önkritikára kevesen voltak képesek, és akik mégis, azok ezzel a lázadással magukat is elveszejtették. Sütő István is. Pedig tisztán látta a dilemmákat, a magánveszélyeket és magánveszélyeket, de a közös kiúttalanságot is, ahogy ezt egy későbbi versében megfogalmazza: „mit írtál meg amikor újságíró voltál / miről rántottad le a leplet mit / tettel a megmaradásért kérdeztek / barátaid most ők újságírók visszakérdezni / nincs kedved” (*Mesterségem címere*). Egy huszonéves költőnek ne múltja legyen, hanem jövője, gondolhatnánk. Ám az a kor csak múltat adott Sütő Istvánnak, tele hamissággal. Az apa munkás-

mozgalmi múltját kínálta fel neki, az ezzel járó privilégiumokat, furcsa ünnepi idillt: „ó mikor néphadseregünk T-34-esei feldübörögtek a főtéren” és „aztán felhőszakadás téged / megnyugtatóan állami szagú kocsi szállított haza” (*Nagy családi album*). Csak ez az „állami szag” ne volna, ez a múlthatatlan, kimoshatatlan illat, ami mindenkibe beleívódott, privilégiumokkal vagy anélkül! Micsoda kép: „állami szagú kocsi”, és voltak állami szagú könyvek, állami szagú irodák, állami szagú utcák és terek, igen, voltak valamikor, és vigyáznunk kellene, hogy ne legyenek ismét. Nem tudom kizárólag versként olvasni ezeket a szövegeket, és igazság szerint nem is törekszem erre.

Aztán jött a rövid, „állami szagú” sepsiszentgyörgyi újságíróskodás Sütő István életében, majd hányódás, színházi díszlettologatás Marosvásárhelyen, gyakran elszabaduló indulatok, rendőrileg jegyzőkönyvezett csend-, rend- (és rendszer-)háborítás, végül majdnem egy év börtön. Majd egy napon estefelé csengetett valaki negyedik emeleti lakásunk ajtaján, ott állt a félhomályban Dani, aznap engedték ki, nem akart bejönni, csak egy rádiót szeretett volna. Előhoztam Mamaia márkájú táskarádiómat, állt az előszobában, hiába kapacitáltam, nem jött beljebb, nem velünk akart beszélni, hanem a világgal. És így tovább, sokszor találkoztunk még, velem különös viszonyban volt, olykor még hallgatott is rám, becsültem a tehetségét, és ezt ő is tudta. De egy idő után már egyre ritkábban láttuk egymást, utoljára a túlsó járdán ment éppen ellenkező irányba, intettem neki, de nem állt meg, nevetve átkiáltott hozzám, az egyik frissen megjelent versem címét idézte, kérdő módban: *Rózsza a tűzfalon?* Mert tetszett neki? Vagy nem? Ki tudja. Akkor már hatalmas fehér tűzfal állta el mindannyiunk útját, azt hittük, sohasem fogunk felérni a tetőre, és sohasem fogunk szétnézni onnan.

Jelképesnek érzem azt az utolsó találkozást, hiszen ezek szerint egy idő után már nemcsak a vers, hanem a mindennapi kommunikáció is szintagmák szerint artikulálódott Sütő Istvánnál. Mintha egybeszakadt volna a költészet és az élet, és ebből a robbanókeverékből előbb-utóbb csak pusztulás és pusztítás származhatott. Sütő István (is) egy konformista társadalom nonkonformista költője volt, mint ahogy egész generációnkról elmondható szerintem, hogy kezdődött velünk valami új, de ezt az újat sokan már nem tudták kiteljesíteni. Még a kritika is tétovázik a besorolásunkkal, mert az előttünk járó, úgynevezett máso-

dik Forrás-nemzedék után Bogdán Lászlót, Balla Zsófiát, Sütő Istvánt, Szávai Gézat, és alulírottat is valamiféle kettő és félnek, harmadfélnek tekintik ebben a skatulyázásban, és akik viszont mégis – teljes joggal – a harmadik Forrás-generációhoz sorolnak minket, azok is magyarázkodni szoktak ilyenkor. Holott egyszerűen azt kellene mondani, hogy a pátoszból a demitizálásba, majd az iróniába is átvivő fordulat nemzedéke ez, egy olyan poétikai forradalomé, amely nagyon hamar felfalta a saját gyermekei nagy részét, különösen azokat, akik hamarabb indultak. Mindenképpen a valamivel fiatalabb Egyed Péteréssel egybetartozó nemzedék ez. Azért említem éppen Egyed Pétert, mert aki kritikáit vagy esszéit végigolvassa, látni fogja, hogy soha nem tett különbséget ő sem a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején vagy az ötvenes évek közepe körül született írók, költők között, és igaza volt szerintem.

Persze egy érvényes életműhöz nem elegendők a nemzedéki jegyek, hanem eredetét kell alkotni. Sütő István személyes ars poeticáját formájában és tartalmában is könnyű ma már leírni, de eredetisége annak idején nehezebben lett volna kanonizálható, főleg azért, mert másfajta költőszerepet próbált kialakítani, mint az akkor elfogadott, néha Adyt vagy Petőfit idéző messianisztikus attitűd (úgymond „költő az legyen, mi népe”). Tartalmilag „urbánus” versek ezek, képanyagukban mindenképpen, mivel egy marosvásárhelyi, nevezetesen kövesdombi gyermekkor emlékeiből építkeznek akkor, amikor a főáram népi, rurális metaforákat hozott magával, és már ez is arra predesztinálta Sütő Istvánt, hogy járatlan úton induljon el már viszonylag korán. Egyébként annál a generációnál, hogyha nem is ennyire következetesen, egytől egyig megfigyelhetők a (kis)városi miliőre való hivatkozások, még azoknál is, akik egyébként falun nőttek föl. Egy képmutató világ analógiáját nyilván sokkal egyértelműbben kínálta a kisváros, mint az egészen más jelentést hordozó, tradicionális erdélyi falu. Képmutatás? Nem is tudom, túlságosan egyszerű lenne ennyivel elintézni az ötvenes éveket, azt a kort, amelyet fájó élességgel idéznek fel ezek a versek, és ismétlem, éppen az a nagy dilemmám, hogy milyen mértékben tulajdonítható ez az élményszerűség a közös, bár más-más városban, más-más családi környezetben, de ugyanabban a kettős beszédű, hamis világban megélt emlékeknek. Természetesen ezt a dilemmát nem nekem kell feloldanom, hanem egy kevésbé „érintett”

olvasónak. Annyi biztos, hogy az idő teltével is friss, aktuális maradt ez a költészet. Kísérleti jellege és kiforratlansága ellenére sem tartom torzónak. Nem túl terjedelmes, de teljes és érvényes életmű ez, és az aktualitás-élményt talán mégsem csak az emlékezés indulata és szenvedélye okozza, hanem egy kínzó felismerés: újra meg újra megtörténik velünk, ami akkor már megtörtént. Az ötvenes évek nemcsak az alkalmazkodás, hanem a vakbuzgóság korát is jelentik, sőt, a naiv reménykedést is, amit bármely jól propagált ideológia fel tud ébreszteni sokakban, és aztán következik persze a keserű kiábrándulás. Sütő István természetesen nemcsak az ötvenes éveket idézi, hanem a felnőttkori beilleszkedés illúzióit és kudarcait is, de közérzetét mindenképpen meghatározza a nosztalgia. Folyamatosan rekviemet ír, az apát, az anyát, a családot, a kisvárost búcsúztatja, nem is annyira az illúziókat, hanem azt a jövőigéretet, amely soha nem vált valóra. Ezt a közérzetet, tartok tőle, a mostani fiatal generációk ismét átélik, vagy már át is élték. Hogy mindez csak ideológia, és nem költészet? Visszakérdeznék: mi a költészet? Vagy inkább idézek a *Három út* című versből: „amikor gagarin / fölszállt apád a térde közé fogott és azt / mondta hogy az ő apja vagyis nagyapád őt is / figyelmeztette valami fontosra hát megindult / a székely körvasút / azóta vársz / fiad is van kettő is azóta vársz mindkettő / vásárhelyen született”. Aztán beugrik a versbe a régi sláger két érzelgős sora, ha még emlékszik valaki: „de ha elindul a vonat / a szíved majdnem megszakad”. És a folytatás már ismét a Sütő Istváné: „üres vagy átjár a huzat / mosolyogj ez a feladat”. Az apa pátosza nyilván nem hazugság, a Jurij Gagarin által képviselt szovjet felsőbbrendűségbe vetett hit sem, és ugyancsak nem hazugság a fiú fájdalma, hogy neki, nekünk már nem adatott meg semmiféle illúzió. Sütő István meghalt még azelőtt, hogy megtudhatta volna, lesz ismét illúzió, de mára már szétfoszlóban van az is.

Egyébként nemcsak metafora ez a regény-dolog. Lövétei Lázár László válogatása föl is erősíti ennek a lírának a konkrétabb, referenciálisabb vonulatát, és segít, hogy rájöjjünk: miközben mindannyian a nagy erdélyi családregeényt várjuk, ez a regény folyamatosan íródik. Nemcsak prózában, hanem versben is. Marosvásárhely a színes történetek, komédiák, drámák, tragédiák városa, még szóhasználatában is különbözik – különbözőt – Erdély más városaitól, a Székelyföld és a Mezőség különös keveréke, ráadásul ma már románok és magyarok

párhuzamos világa is. Tolnai Lajos „sötét világa”, Székely János doppelgänger-prózájának születési helye. Itt játszódnak Vári Attila, Györffi Kálmán, Mózes Attila történetei, itt hasonlik meg önmagával Szöcs Kálmán, itt veszíti el illúzióit és ezáltal az életét is Sütő István. Itt lesz próza a versből, és itt oldódik lírává a próza. Itt válik gyűlöletté a szeretetnek hazudott román–magyar együttélés. Sütő István verseiben is benne van mindez, és hogyha mégsem, akkor benne lehetne.

Annyi megkezdett út abbamaradt az elmúlt évszázadban az erdélyi magyar irodalomban! Tulajdonképpen ilyen ez a Sütő István-líra is. Bár mostanában ismét érezni egy erős történetmondó szándékot több költőnél is, azt a versnyelvet, amelyet ő próbált kialakítani, nem vitte tovább senki. Ahhoz túlságosan alkalminak tűnhetett, hogy követői legyenek, netán divatossá válják. Persze Lovétei Lázár László bevalogatott azért néhány olyan – egyébként szép – szöveget is, amelyek megfeleltek a korabeli, megint csak József Attiláig visszavezethető költészet-ideálnak: „bennem olyan szép és régi az a szándék / teáskannának vagy csak tányérnak lenni / messzi idegenből érkezett ajándék / s tudnék a kezétől bár fölmelegedni” (*Családi porcelán*). Ami viszont igazán fontos formai lelemény ebben a lírában, az a tárgyiasító második személy és a szintagmák között írásjelek helyett hézagokat, valamiféle csend-szigeteket, csend-foltokat hagyó szövegszerkesztési módszer. Az egyes szám második személy itt, ezúttal József Attilától eltérően, nem az önmegszólítás eszköze, nem tükrözésre szolgál, hanem azt a távolságot növeli, amelyet Sütő István a megtervezett és megvalósult én között érzékel. A meghasadt jövőképek versei ezek: „a bedeszakózt szabadságból kilesel a betűk résein” (*Az illusztrátor zsebkönyve*). Csupán szavakból verset írni nem lehet, legfeljebb csak állványzatot készíteni egy eljövendő szöveghez. Ezzel kísérletezett a harmadik Forrás-nemzedék másik magányos, korán meghalt költője, Boér Géza. Az addigi folyékony, érzelmes, egyes szám vagy többes szám első személyű költői beszédet Sütő István is megtagadja, de ő az egészet, a kommunikációs egészséget imitáló kerek mondatok helyett többnyire szintagmákból építkezik, nem a magányt, hanem a másfajta kapcsolati háló lehetőségét sugallva ily módon. Milyen különös az is, hogy aztán a börtönélményt – többek közt a Bodor Ádám által is megírt tűzcsiholást – papírra vetve (*Szabad tél*) hirtelen visszatér a folyékony, hézagok

nélküli szövegszerkesztéshez, mintha nem merné megszakítani az írás visszanyert (látszat)szabadságát.

Summa summarum: nem tudom, én hogyan válogattam volna, de nagyon is szeretem Lövétei Lázár László válogatását. Örülök, hogy kiemelte a családregegy-jellegét ennek a lírának, mert ezzel talán azt is jelezte: ez a történet még nem ért véget, és nem is fog véget érni, amíg meg nem értjük, hogy annak idején mi történt Sütő Istvánnal, vagyis Danival. Tehát velünk. Mindannyiunkkal. Egykor én is tagadtam, de ma már tudni vélem, hogy referencia nélkül nincsen költészet. Berzsenyi Dániel referenciája Nikla és Kölcsey Ferenc. A negyvennyolcas nemzedék költőinek, a túlélőknek is referenciájuk, azt is mondhatnám, történetük Petőfi Sándor. Ady Endre története Tisza István, a „geszti bolond” és természetesen Brüll Adél vagy Boncza Berta is. Babits Mhály története Fogaras, esetleg a *Nyugat*. Kosztolányi pedig Csáth Géza. József Attila története a mama és Ócsöd. Radnóti Miklósa a munkaszolgálat és a hexameterek. Szilágyi Domokosé a palimpszeszt és ma már a Szekuritáté is. Sütő Istváné a székely körvasút és az ötvenes évek. Annak a költőgenerációnak a története pedig, amelyhez mindketten tartoztunk, így nevezhető meg: Gaál Gábor Irodalmi Kör, Boér Géza, Sütő István, Adonyi Nagy Mária. Fellapozom ismét a szekuritátés jelentésekből azt a napot, amikor ezt a józan óráiban, napjaiban szelíden dörmögő, ittas önkívületben milicistákkal verekedő, „kártyában szőke férfit” eltemettük. Íme, akkor este 18 óra 28 perctől többek közt ezt rögzíti a lehallgató tiszt a lakáson:

„A célszemélynél tartózkodott egy férfi.

Könyveket (folyóiratokat?) lapozgattak. Egyszer csak azt mondta a célszemély:

- Juhász, az Juhász! Tudod, hogy van ez! Még az Írószövetségből is kilépett...

A vendég nem tudott erről. A célszemély tájékoztatja, hogy több neves író is kilépett az Írószövetségből. Majd hozzáteszi:

- Azt mondták, hogy az Írószövetségben gazemberség van... az 56-os problémák...

Aztán egyszer csak távolabb mennek a szobában, nem hallatszik, még miről beszélnek, mert bekapcsolják a rádiót.

Egyik pillanatban aztán ismét hallatszik, ahogy Sütő Istvánról beszélnek. A célszemély felesége elmondja, hogy kolléganője a

Horváth lelkész feleségének, ők nagyon jó barátságban voltak Sütő Istvánnal.

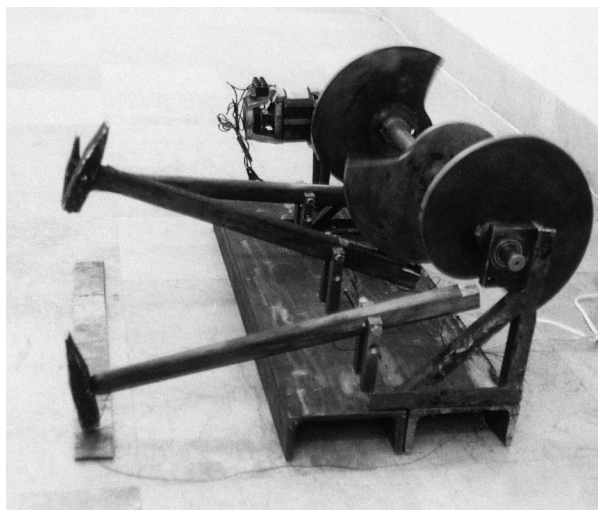
Nemsokára elmegy a vendégük.

A házaspár a temetésről beszélget. A célszemély megkérdezi a feleségét, mi a véleménye arról, ahogy felolvasta a búcsúbeszédet. A felesége azt mondja, hogy szépen, hangosan olvasta, a gyászolók figyelmesen hallgatták.

Mást nem mond a gyászbeszédéről. Röviddel ezután megvacsoráznak.”

Igen, ilyenkor mondják, hogy „az élet megy tovább”. Az a fontos, hogy jól szerepeltünk-e a temetésen. Restelljem? A nekrológok értünk vannak, nem a halottakért. A tanulság csak ennyi: „Ne kérdezd, hogy kiért szól a harang”. És ne próbáld megtudni azt sem, hogy kiről szólnak ezek a versek. Rólad szólnak.

(Egyébként szinte mindenre emlékeztem ebből a verseskönyvből. De egy valamire mégsem: *Az illusztrátor zsebkönyvében* van egy ilyen szintagma: „javítják a diadalívet”. Egy bukaresti kiránduláson, iskolás gyerekként látta ezt a költő. Elmondhatom, időről időre azóta is „javítják a diadalívet” Bukarestben.)

You've got the hammer, find the nail, 1997 (multimédiás installáció)